



Een handreiking voor
domeinoverstijgend samenwerken
aan sociaal-maatschappelijke opgaven

SAMEN- WERKEN MET CULTUUR



De Gelderse
adviesorganisatie voor
kunst & cultuur

Deze handreiking bouwt voort op het peer-reviewed hoofdstuk *The transformative power of social-artistic co-creation: grassroots innovation through community engagement* (Figdor et al., 2026), gepubliceerd in de internationale bundel *Community–University Engagement and Praxis: Knocking on the Door of the Ivory Tower* (Policy Press).

In deze handreiking wordt sociaal-artistiek samenwerken aangereikt als een werkwijze voor brede maatschappelijke innovatie waarin betrokkenheid van de hele keten centraal staat. Zij beschrijft hoe samenwerkingen tussen cultuur en andere domeinen kunnen bijdragen aan het aanpakken van sociaal-maatschappelijke opgaven en biedt daarbij praktijkinzichten die uitgebreider beschreven worden in het hoofdstuk.

Wij spreken bewust van *sociaal-artistiek samenwerken* en *domeinoverstijgend samenwerken met cultuur*, om te benadrukken dat het gaat om samenwerking tussen domeinen en niet alleen om ‘sociaal-artistiek werken’ of ‘domeinoverstijgend werken’.

In de handreiking staat de vraag centraal hoe vanuit dergelijke samenwerkingen ruimte kan ontstaan voor beweging bij mensen, hun omgeving, in praktijken en in beleid. In deze context fungeert het begrip *veranderkracht* als centrale duiding van deze beweging.

1	Voor wie?	4
2	Waarom?	5
	Doel handreiking	7
	Knelpunten	8
	Kansen	10
	Doel domeinoverstijgend samenwerken met cultuur	12
3	Wat is domeinoverstijgend samenwerken met cultuur?	13
4	Hoe werkt domeinoverstijgend samenwerken met cultuur?	15
	Sociaal-artistiek samenwerken	17
	Veranderkracht	24
	Grenzen overbruggen	26
5	Welke hulpmiddelen zijn er?	28
	Verandertips voor beleid en praktijk	28
	Inzichten uit sociaal-artistiek samenwerken	30
	Praktische hulpmiddelen	31
6	Hoe verder?	32
7	Bronnen	34



VOOR WIE?

Deze handreiking ondersteunt beleidsmakers en bestuurders, culturele instellingen en partners uit andere domeinen bij het ontwikkelen van domeinoverstijgend cultuurbeleid, het onderbouwen van duurzame financiering en het opzetten van samenwerkingen vanuit een gezamenlijke maatschappelijke ambitie. Zij verduidelijkt de rol, positie en meerwaarde van cultuur als volwaardige partner binnen sociaal-maatschappelijke opgaven.

Voor beleidsmakers en bestuurders biedt de handreiking inzicht in hoe sociaal-artistische samenwerking kan bijdragen aan maatschappelijke doelen en welke randvoorwaarden nodig zijn voor duurzame borging in beleid, organisatie en financiering.

Voor professionals en organisaties in het veld biedt de handreiking erkenning voor het vaak pionierende werk en handvatten om initiatieven te versterken, te verbinden en door te ontwikkelen tot gedeelde werkwijzen.

Voor opleiders, onderzoekers en kennisinstellingen biedt de handreiking een samenhangend begrippenkader en een gedeelde taal om praktijk, beleid en onderzoek te verbinden en bij te dragen aan leren, reflectie en kennisontwikkeling.

Voor wie	Helpt bij
Overheden cultuur en andere domeinen (beleidsadviseurs/ ambtenaren)	• <i>Inzicht in de meerwaarde van cultuur bij sociaal-maatschappelijke opgaven</i> • <i>Ontwikkelen en implementeren van domeinoverstijgend cultuurbeleid</i> • <i>Onderbouwen van structurele, gezamenlijke financiering</i>
Culturele instellingen (bestuurders)	• <i>Opzetten van domeinoverstijgende samenwerkingen</i> • <i>Positioneren van de culturele instelling als volwaardige partner</i>
Cultuurpunten (bestuurders, cultuurverbinders)	• <i>Aanjagen en verbinden van samenwerkingen</i> • <i>Positioneren van cultuur binnen lokale en regionale opgaven</i>
Organisaties andere domeinen (bestuurders)	• <i>Inzicht in de meerwaarde van cultuur</i> • <i>Handvatten voor samenwerking met culturele partners</i>
Onderzoekers	• <i>Gedeeld begrippenkader voor analyse en onderzoek</i> • <i>Verbinden van praktijk, beleid en onderzoek</i>
Praktijkprofessionals	• <i>Herkennen en versterken van domeinoverstijgende samenwerking</i> • <i>Verbinden van leefwereld en sociaal-maatschappelijke opgaven</i>
Opleidingen	• <i>Ontwikkelen en actualiseren van onderwijs rond domeinoverstijgend samenwerken</i> • <i>Verbinden van onderwijs, praktijk en beleid</i>



WAAROM?

Bestaansonzekerheid en druk op de zorg

De samenleving zou een plek moeten zijn voor iedereen. In Nederland lijkt een groeiend aantal mensen sociale onzekerheid te ervaren op verschillende leefdomeinen: financiën, huisvesting, sociale relaties, fysieke en mentale gezondheid, werk en dagbesteding. Het ene probleem veroorzaakt een volgend probleem binnen een ander leefdomein, wat leidt tot een domino-effect. Hierdoor zijn mensen niet in staat om volwaardig deel te nemen aan de samenleving, inclusief culturele ervaringen. (Alderliesten et al., 2022).

Maatschappelijke urgentie is ook zichtbaar vanuit het perspectief van het zorgstelsel. Recente verkenningen waarschuwen voor een dreigend zorginfarct als gevolg van vergrijzing, toenemende zorgvraag en structurele personeelstekorten (Van Campen, 2026).

Deze ontwikkelingen maken duidelijk dat de manier waarop we als samenleving grote vraagstukken aanpakken en inrichten, vaak binnen afzonderlijke domeinen, onder druk staat.

Ze wijzen op het belang van bredere benaderingen waarin kwaliteit van leven, preventie en gemeenschapskracht een grotere rol spelen.

De brede maatschappelijke waarde van cultuur voor samenleven

In deze handreiking stellen we dat culturele participatie effect heeft op alle leefdomeinen en hun onderlinge samenhang. Verschillende onderzoeken tonen onder meer het gezondheidsbevorderende effect van culturele participatie aan (Poll et al., 2024) en dat cultuur bijdraagt aan oplossingen voor complexe vraagstukken door het creëren van bewustwording, het ontwikkelen van nieuwe handelingsperspectieven en het realiseren van concrete effecten in de praktijk (Berenschot, 2023). Deze bijdragen zijn zichtbaar bij uiteenlopende opgaven, zoals:

- gezondheid en welzijn
- sociale cohesie en kansengelijkheid
- leefbaarheid van wijken en gemeenschappen
- onderwijs, persoonlijke ontwikkeling en maatschappelijke transities

Gemeenten verbinden cultuurbeleid in de praktijk met doelen in andere domeinen, met name welzijn, zorg en het sociaal domein (Goossens, Neele & Poll, 2026).



De maatschappelijke waarde van kunst en cultuur wordt hier benaderd vanuit het perspectief van brede welvaart. Domeinoverstijgend samenwerken (DOS) met cultuur draagt bij aan betekenisvolle ontmoetingen in wijken en tussen verschillende groepen, en mensen een stem geven die anders niet, of minder snel, gehoord worden. Het gaat dus niet alleen om economische waarde, maar ook om kwaliteit van leven, gezondheid, sociale samenhang en gelijke kansen. Kunst en cultuur dragen hieraan bij en krijgen daarmee een volwaardige positie naast economische waarde. Dit vraagt ook om het zichtbaar en bespreekbaar maken van deze maatschappelijke waarde (*Baele et al., 2024*).

DOS met cultuur zien we in deze handreiking als een gemeenschaps-gerichte beweging die een transformerende kracht ontketent en bijdraagt aan het versterken van de sociale kwaliteit in de samenleving. Daarmee bedoelen we het vergroten van de mogelijkheden voor (groepen) mensen om deel te nemen aan de samenleving op een manier die bij hen past en goed doet en het terugdringen van sociale ongelijkheid (*Verharen et al., 2024*).

Een andere manier van samenwerken

In beleids- en praktijkverkenningen wordt cultuur steeds vaker verbonden aan maatschappelijke opgaven. Verkenningen van onder meer ZonMw sluiten hierbij aan en benadrukken de betekenis van kunst en cultuur voor kwaliteit van leven, preventie en het voorkomen van een toenemende druk op de zorg (*Van Campen, 2026*). Tegelijkertijd wordt cultuur in de praktijk nog vaak benaderd en georganiseerd vanuit bestaande domeinen en structuren, waarbij de inzet van cultuur vaak nog sterk vanuit een instrumentele logica wordt ingericht.

Deze handreiking vertrekt vanuit een andere, expliciete keuze. In de benadering van sociaal-artistiek samenwerken ontstaat maatschappelijke betekenis en mogelijkheden voor collectieve verandering in de ontmoeting zelf tussen de mensen, hun omgeving en de culturele activiteiten die plaatsvinden (*Lankester, 2019*).

Kunst is daarbij niet inzetbaar los van haar artistieke kwaliteit en functioneert niet uitsluitend instrumenteel, maar als middel én doel. Juist in deze wisselwerking ontstaat de veranderkracht die nodig is om sociaal-maatschappelijke opgaven aan te pakken (*Figdor et al., 2026*). Dit verschil is fundamenteel. Het bepaalt hoe samenwerkingen worden ingericht, hoe rollen, mandaten en verantwoordelijkheden worden verdeeld en welke vormen van financiering, verantwoording en borging nodig zijn. Sociaal-artistiek samenwerken wordt in deze handreiking beschreven als een domeinoverstijgende werkwijze waarin het sociale en culturele domein expliciet samenkomen. Daarmee laat sociaal-artistiek samenwerken zien hoe DOS in de praktijk kan worden vormgegeven, geïmplementeerd en verankerd.



Doel handreiking

“Cultuur speelt een belangrijke rol bij sociale cohesie, mentale gezondheid en de leefbaarheid van wijkenwpgaven wordt de samenwerking tussen cultuur en domeinen zoals zorg, welzijn en onderwijs verder versterkt”.

(Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2025, p. 5).

Met deze handreiking willen wij bijdragen aan het realiseren van de hierboven beschreven ambitie, door de visie en werkwijze te delen die met de Community Sociaal & Artistiek Samenwerken Gelderland, en haar voorafgaande netwerken, sinds 2016 is ontwikkeld. Met als doel inspiratie en handvatten te bieden voor het samenwerken met cultuur aan sociaal-maatschappelijke opgaven.



Foto: Peter van Beek



Knelpunten

Wij merken op dat de culturele sector in haar ambitie om domein-overstijgend samen te werken aan sociaal-maatschappelijke opgaven tegen een aantal knelpunten aanloopt waarvan wij de belangrijkste hieronder toelichten.

1

Uitputtingsslag van pionierende praktijken

Veel succesvolle domeinoverstijgende samenwerkingen met cultuur zijn tot stand gekomen dankzij pioniers en koplopers met een sterke intrinsieke motivatie en het vermogen om grenzen te overbruggen. Zij creëren betekenisvolle ontmoetingen en genereren veranderkracht bij mensen en in de leefwereld. Zolang deze inzet persoonsafhankelijk blijft, blijft het kwetsbaar en lopen waardevolle praktijken het risico te verdwijnen voordat zij kunnen uitgroeien tot duurzame praktijken en inspirerende werkwijzen.

2

Weinig integrale verbinders en sterk domeingericht werken

Vanuit verschillende domeinen zijn vaak meerdere professionals met elk een eigen focus en oplossingsrichting actief bij dezelfde mensen en buurten. Wat ontbreekt, zijn professionals die mensen en domeinen bij elkaar brengen en helpen om vanuit een gezamenlijke ambitie te werken. Zij verbinden wat nodig is, stellen dit centraal en jagen dit ook aan. In deze publicatie noemen we hen integrale verbinders. De eerste stappen zijn gezet in het opleiden en ontwikkelen van deze rol. Tegelijkertijd is deze rol nog niet vanzelfsprekend in beeld en wordt het belang ervan nog niet altijd gezien. Ook ontbreekt een structurele plek in beleid, organisaties en financiering. Daardoor blijft de inzet afhankelijk van individuele professionals en tijdelijke initiatieven. Opleiden alleen is niet voldoende. Om deze manier van werken duurzaam te maken is het nodig dat dit een vaste plek krijgt in het dagelijks werk van professionals en er meer baanperspectief komt.



3

Ongelijkwaardige en incidentele financiering (de value gap)

DOS met cultuur wordt nog grotendeels gefinancierd vanuit cultuurmiddelen, terwijl de opbrengsten landen in meerdere domeinen, zoals zorg, welzijn, wonen en het gemeentelijk domein in brede zin. Deze kloof tussen wie investeert en wie profiteert (de value gap) belemmert gelijkwaardige financiering en duurzame opschaling. Dit sluit aan bij analyses die laten zien dat maatschappelijke baten van kunst en cultuur vaak neerslaan buiten het financierende domein (*Canoy et al., 2026; Van Hout et al., 2026*). De subsidieregeling *Samen Cultuurmaken* van het Fonds voor Cultuurparticipatie (FCP), en de opvolgende regelingen binnen het programma *Co-creatie*, laten zien dat de vraag naar DOS met cultuur groot is: deze regelingen worden structureel overvraagd. Daarmee wordt onderstreept dat het huidige financieringsmodel eenzijdig en incidenteel is en dat structurele, domeinoverstijgende financiering nodig is waarin meerdere domeinen gezamenlijk investeren.

4

Geïstitutionaliseerde verkokering belemmert samenwerking

DOS met cultuur komt nog onvoldoende tot zijn recht doordat verkokering in stand wordt gehouden in financiering, beleid, organisatiestructuren, opdrachten en mandaten. Elk domein hanteert eigen logica's, verantwoordelijkheden en verantwoordingssystemen, waardoor gezamenlijke investeringen en duurzaam eigenaarschap lastig zijn te organiseren. Deze verkokering wordt ook breder gesignaleerd in recente verkenningen, waarin wordt benadrukt dat de huidige organisatie van beleid, financiering en uitvoering onvoldoende aansluit bij de integrale aard van maatschappelijke opgaven (*Van Campen, 2026*). Als gevolg hiervan blijven veel initiatieven projectmatig en versnipperd. De tijd en continuïteit die nodig zijn om maatschappelijke impact, besparingen en bredere waarde zichtbaar te maken ontbreken, waardoor structurele borging uitblijft.



Kansen

De genoemde knelpunten laten zien dat de energie voor verandering al aanwezig is in de praktijk van DOS met cultuur, maar nog onvoldoende wordt verbonden en verankerd in systemen. De opgave ligt daarom niet in het creëren van iets nieuws, maar in het benutten, versterken en verbinden van bestaande praktijken en domeinen, zodat deze zich kunnen ontwikkelen van losse initiatieven tot een samenhangend en structureel verankerd cultureel ecosysteem. Daartoe signaleren wij de volgende kansen.

1

Benutten van bestaande fundamenten

Alle noodzakelijke bouwstenen zijn al aanwezig: inspirerende praktijkvoorbeelden, een gedeelde visie en werkwijze, relevante netwerken en ervaring met het organiseren van financiering en investeringen - onder andere via subsidieregelingen waarin samenwerking tussen het sociale en artistieke domein expliciet is vormgegeven. Deze praktijken laten zien wat er mogelijk is, maar zijn nog onvoldoende met elkaar verbonden en structureel geborgd. De opgave ligt niet in opnieuw beginnen, maar in het verbinden en borgen van wat er al is. Deze handreiking nodigt uit om dit bestaande potentieel te benutten en samen te werken aan duurzame domeinoverstijgende samenwerking met cultuur.

2

Structureel investeren in integrale verbinders

Door integrale verbinders een duidelijke plek te geven in organisaties en samenwerkingen en te investeren in hun positionering, opleiding en ontwikkeling, wordt domeinoverstijgend werken minder afhankelijk van individuen en beter overdraagbaar. Kennis en ervaring tussen verbinders kunnen daarbij worden gedeeld en benut, zodat de werkwijze zich verder kan ontwikkelen in de praktijk en bijdraagt aan betere verbinding tussen domeinen. Deze rol kan zorgen voor een sterkere koppeling tussen beleid en praktijk, doordat partijen vaker vanuit een gezamenlijke ambitie gaan werken en beter verbinden wat er nodig is. Dit vraagt om bewuste keuzes in hoe functies worden ingericht en gefinancierd.



3

Maatschappelijke impact en besparingen zijn aantoonbaar

De maatschappelijke en economische opbrengsten van DOS met cultuur zijn vanuit verschillende domeinen onderbouwd. Onderzoek binnen gezondheid en welzijn laat al langer zien dat cultuur bijdraagt aan kwaliteit van leven, participatie en sociale samenhang. Voor de culturele sector is het relatief nieuw dat deze opbrengsten ook economisch worden onderbouwd. Analyses, die hiertoe zijn uitgevoerd in opdracht van Arts in Health Nederland, laten zien dat investeringen in kunst- en cultuurprojecten in de langdurige zorg kunnen leiden tot zowel maatschappelijke als economische waarde, zoals vermindering van zorggebruik en werkdruk (*Canoy et al., 2026*).

Canoy concludeert dat er overtuigende bewijzen zijn dat investeringen in kunst voor de zorg maatschappelijk renderen, soms zwaar renderen voor meerdere partijen. Dit wordt bevestigd door de SROI-analyses die VitaValley, in opdracht van ZonMw en het Lang Leve Kunst Fonds, heeft uitgevoerd (*ZonMw, 2026*). Daaruit blijkt dat in deze context iedere geïnvesteerde euro gemiddeld circa vier euro aan maatschappelijke waarde oplevert (*Canoy et al., 2026*).

In analyses van zorgzame gemeenschappen, waarin kunst en cultuur deel uitmaken van een bredere, integrale aanpak, laat Canoy zien dat deze maatschappelijke waarde verder kan toenemen. Dit komt doordat opbrengsten zich opstapelen en doorwerken over meerdere domeinen. In deze samenhangende contexten, waar verbindingen ontstaan tussen cultuur, zorg, welzijn en de leefwereld van mensen, groeit het potentieel voor maatschappelijke impact aanzienlijk.

Waar analyses laten zien dat DOS met cultuur daadwerkelijk waarde oplevert, maken verkenningen duidelijk dat de structurele inzet van kunst en cultuur niet wordt belemmerd door een gebrek aan effect, maar door de wijze waarop beleid, financiering en uitvoering zijn georganiseerd (*Van Campen, 2026*). Daarmee komt het perspectief in zicht dat DOS met cultuur kan worden gezien als een investering met opbrengsten over meerdere domeinen heen, mits deze samenwerking beter wordt verbonden en verankerd in systemen.

4

Ontkokering en bouwen aan een integrale infrastructuur

De gedeelde visie en werkwijze van sociaal-artistiek samenwerken vormt een stevig fundament voor DOS met cultuur. Door cultuur expliciet te positioneren als onderdeel van de sociale basis en te werken vanuit een gezamenlijke maatschappelijke ambitie, ontstaat ruimte om verkokering tussen domeinen te doorbreken. Daarmee kan worden gebouwd aan een samenhangende lokale infrastructuur, waarin verbinding ontstaat tussen beleid, praktijk en leefwereld en waarin maatschappelijke opgaven niet afzonderlijk, maar in samenhang worden aangepakt. In deze infrastructuur zijn sociale en artistieke kwaliteit gelijkwaardig en complementair.



Doel domeinoverstijgend samenwerken met cultuur

Uit het voorgaande wordt duidelijk dat DOS met cultuur zich richt op het versterken van samenhang en veranderkracht bij het aanpakken van sociaal-maatschappelijke opgaven. Kenmerkend voor deze werkwijze is dat kunst en cultuur als volwaardige partner worden gepositioneerd binnen de sociale basis en bijdragen aan het mogelijk maken van betekenisvolle ontmoetingen en nieuwe manieren van kijken en handelen. Deze werkwijze is erop gericht om duurzame verbindingen te realiseren tussen mensen, hun leefwereld, professionele praktijken en beleid, en zo bij te dragen aan een sociale basis waarin mensen en gemeenschappen meer mogelijkheden ervaren om mee te doen in de samenleving. De focus verschuift daarmee van het oplossen van afzonderlijke problemen naar het versterken van veerkracht en samenhang in de sociale basis als geheel.



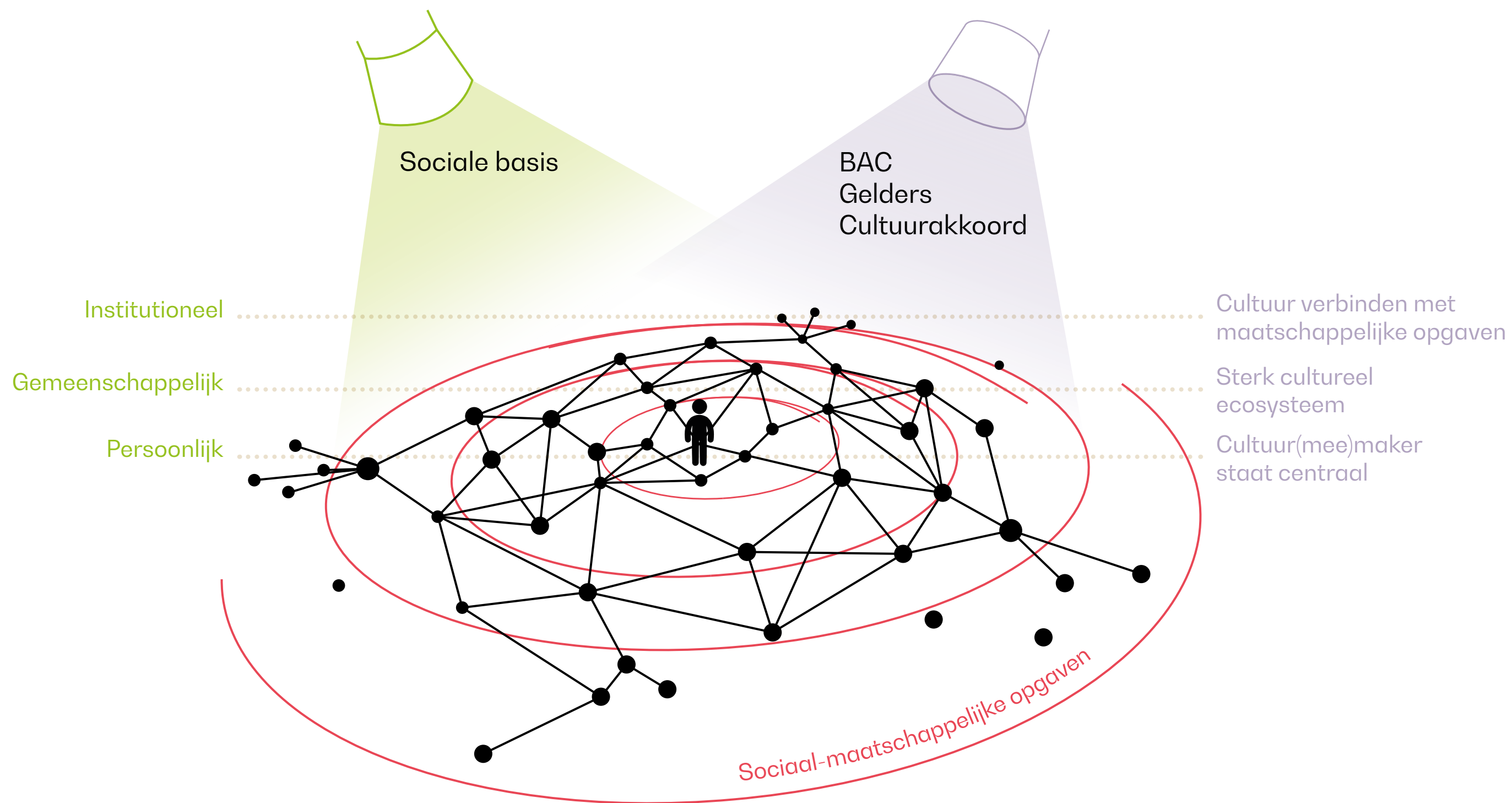
Foto: Peter van Beek



WAT IS DOMEINOVERSTIJGEND SAMENWERKEN MET CULTUUR?

DOS met cultuur is een manier van werken waarin kunst en cultuur als gelijkwaardige partners deel uitmaken van de aanpak van maatschappelijke opgaven binnen de sociale basis. Deze werkwijze wordt ingezet als middel om bij te dragen aan de ambities uit de Bestuurlijke Afspraken Cultuurbeoefening 2025–2028 (*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2025*) en het Gelders Cultuurakkoord (*Samenwerkende Culturele Netwerken Gelderland, 2025*). Daarbij is het organiseren van samenhang tussen leefwereld en systeemwereld een belangrijk uitgangspunt. Maatschappelijke opgaven worden niet sectoraal benaderd, maar in hun onderlinge samenhang en in relatie tot het dagelijks leven van mensen. Dit vraagt om samenwerking over grenzen van organisaties, disciplines en rollen heen, in beleid en uitvoering. In deze samenwerking worden perspectieven en werkwijzen verbonden: de wisselwerking tussen professionele (theoretische) kennis, praktijkkennis en ervaringskennis. Door deze wisselwerking worden vraagstukken anders benaderd en ontstaan nieuwe handelingsmogelijkheden. Kunst en cultuur brengen daarin een eigen kwaliteit door ruimte te maken voor verbeelding, ontmoeting en betekenisgeving. Daardoor worden vraagstukken anders belicht en hanteerbaar.

DOS met cultuur richt zich daarmee op het genereren van veranderkracht bij mens en omgeving en verbindt de persoonlijke, gemeenschappelijke en institutionele niveaus van de sociale basis tot een samenhangende aanpak. De inzet van kunst en cultuur werkt amplitief: zij versterkt bestaande initiatieven, talenten en netwerken en vergroot wat al aanwezig is in mensen en gemeenschappen. Daarmee wordt duidelijk dat DOS met cultuur een structurele plaats vraagt binnen de sociale basis. Door deze werkwijze expliciet te positioneren in beleid en financiering ontstaat ruimte om versnippering te doorbreken en maatschappelijke impact duurzaam te realiseren en te verankeren over domeinen heen. Zo draagt deze werkwijze bij aan het vergroten van mogelijkheden voor mensen en gemeenschappen om volwaardig deel te nemen aan de samenleving.



*De verbinding tussen de sociale basis en de ambities uit de Bestuurlijke Afspraken
Cultuurbeoefening en het Gelders Cultuurakkoord in leef- en systeemwereld.
De indeling van de sociale basis is gebaseerd op Movisie (2023).*



HOE WERKT DOMEINOVERSTIJGEND SAMENWERKEN MET CULTUUR?

DOS met cultuur is een werkwijze waarin cultuur een volwaardige rol speelt in het gezamenlijk aanpakken van sociaal-maatschappelijke opgaven, over domeinen heen.

We leggen uit hoe dat werkt aan de hand van de werkwijze van sociaal-artistiek samenwerken die in Gelderland in de afgelopen tien jaar is ontwikkeld en in de praktijk beproefd. Het laat zien hoe samenwerking tussen cultuur en andere domeinen structureel kan worden georganiseerd.

De ketenaanpak: samenwerken in een breed en verbonden netwerk

De werking van sociaal-artistiek samenwerken is vanaf het begin tot stand gekomen binnen een breed netwerk van betrokkenen, dat samen de keten van DOS vormt. In de afgelopen tien jaar hebben vele pioniers uit verschillende rollen en posities bijgedragen aan deze ontwikkeling, waaronder: inwoners, ervaringsdeskundigen, studenten, docenten, alumni, praktijkprofessionals, onderzoekers, makers en beleidsadviseurs. Dit netwerk functioneert niet als een losse verzameling actoren, maar als een samenhangende keten waarin kennis, ervaring, beleid en uitvoering voortdurend met elkaar verbonden zijn. Binnen deze keten dragen verschillende partijen vanuit hun eigen rol verantwoordelijkheid voor het geheel. Uitvoering, leren, beleidsontwikkeling en borging zijn geen

openvolgende stappen, maar maken onderdeel uit van één doorlopende samenwerkingspraktijk. Binnen deze benadering blijft kennis niet hangen bij individuen of projecten, maar circuleert binnen het netwerk en kan worden benut voor structurele beleidsontwikkeling. Juist deze diversiteit aan perspectieven en rollen maakt het mogelijk om maatschappelijke vraagstukken integraal te benaderen en om verbindingen te leggen tussen cultuur, zorg, welzijn, onderwijs, onderzoek en overheden. Door langdurige samenwerking en gezamenlijke reflectie binnen dit netwerk zijn gedeelde uitgangspunten, werkprincipes en samenwerkingsvormen ontstaan. Daarmee is sociaal-artistiek samenwerken uitgegroeid van een pionierspraktijk tot een herkenbare en overdraagbare werkwijze.

Door deze manier van werken ontstaat een werkwijze die niet afhankelijk is van specifieke personen, projecten of contexten, maar gedragen wordt door een samenhangende keten van rollen en verantwoordelijkheden. Hierdoor wordt de aanpak overdraagbaar en toepasbaar in verschillende regio's, domeinen en schaalniveaus, en kan deze zich ontwikkelen en opschalen in samenhang met de praktijk. Sociaal-artistiek samenwerken functioneert daarmee als een structurele, ketengerichte werkwijze voor domeinoverstijgend beleid met cultuur, waarin samenwerking tussen mensen, praktijk en beleid centraal staat.



Kernprincipes van de werkwijze

De werking van DOS met cultuur berust op drie samenhangende principes:

1 Gedeelde maatschappelijke ambitie

De samenwerking vertrekt vanuit een gezamenlijk geformuleerde maatschappelijke opgave. Deze gedeelde ambitie verbindt de verschillende schakels in de keten en overstijgt sectorale doelen en verantwoordelijkheden.

2 Gelijkwaardige inzet van artistieke en sociale werkwijzen

Artistieke, sociale en maatschappelijke perspectieven worden gelijkwaardig ingezet. Kunst en cultuur functioneren niet als instrument, maar als volwaardige partners binnen de keten.

3 Gelijktijdig werken in leefwereld en systeemwereld

Sociaal-artistiek samenwerken genereert veranderkracht in het leven van mensen en hun leefwereld. Deze veranderkracht wordt versterkt wanneer zij parallel wordt verbonden aan beleidsmatige, organisatorische en financiële structuren.



Sociaal-artistiek samenwerken

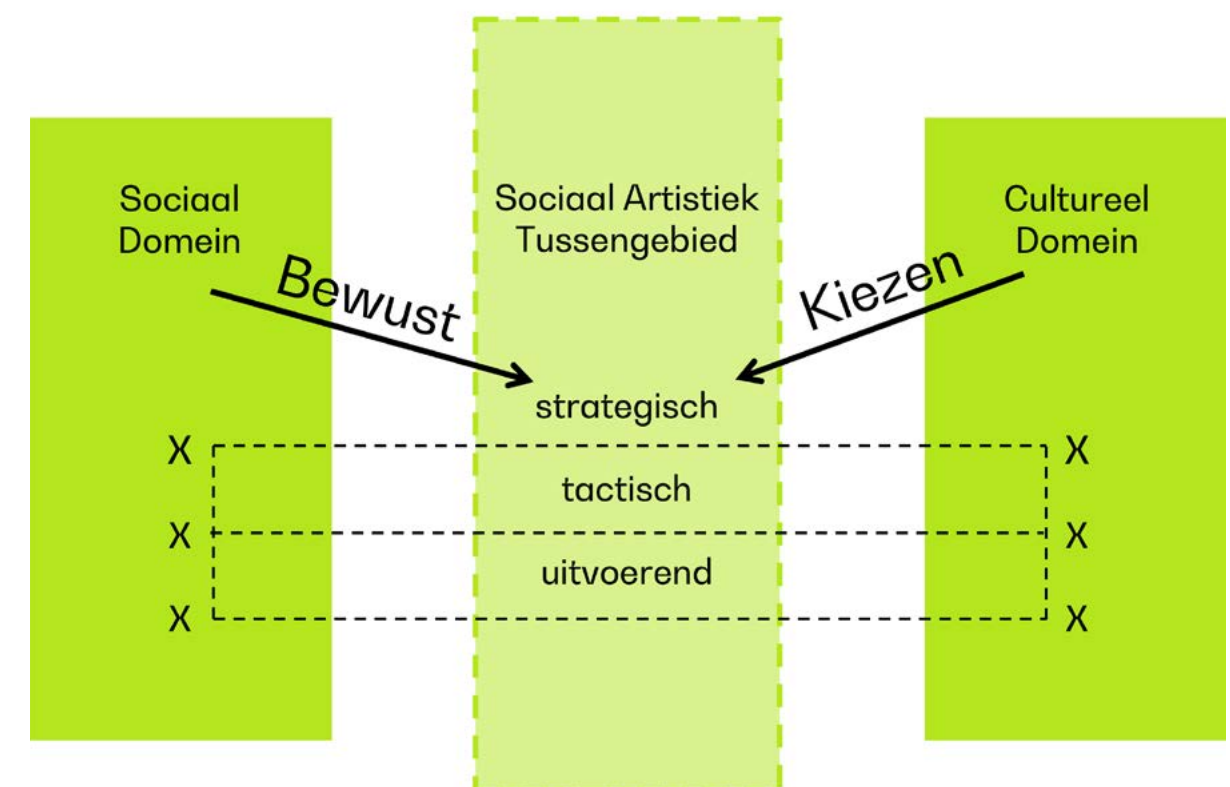
Hier gaan we in op wat de werkwijze van sociaal-artistiek samenwerken inhoudt.

De bewuste keuze voor de sociaal-artistieke tussenruimte

Sociaal-artistiek samenwerken vraagt een expliciete keuze om een gedeelde tussenruimte te betreden tussen het sociale en het artistieke domein. Buiten deze tussenruimte functioneren beide domeinen als zelfstandige werelden, met elk hun eigen doelen, taal, verantwoordelijkheden en professionele logica's. Samenwerken in het gebied daartussen is geen vanzelfsprekendheid, maar een bewuste stap die motivatie, afstemming en vertrouwen vereist.

In eerdere verkenningen, waaronder de publicatie *De veranderkracht van sociaal-artistiek samenwerken – onderweg naar een gedeelde visie en werkwijze* (Figdor et al., 2020), stond het gezamenlijke zoeken centraal naar wat sociaal-artistiek samenwerken kan zijn. Deze publicatie functioneerde nadrukkelijk als inspiratiegids van een zoekend netwerk van studenten, docenten, kunstenaars, sociale professionals en onderzoekers. Het hoofdstuk in die publicatie *Elkaar raken* (Mensinga, 2020) beschreef hoe sociaal-artistieke samenwerking in de praktijk ontstaat in betekenisvolle ontmoetingen waarin gelijkwaardigheid, wederkerigheid en kwetsbaarheid centraal staan. Waar deze verkenningen het sociaal-artistieke positioneerden als een open zoektocht naar hoe disciplines zich tot elkaar verhouden, zien we inmiddels dat het overstijgen van disciplines zich niet buiten de praktijk voltrekt, maar juist in het gezamenlijk betreden van het tussengebied tussen sociaal en artistiek.

Sindsdien is de kennisbasis verdiept. Praktijkgericht onderzoek van Movisie naar domeinoverstijgende samenwerking benadrukt dat duurzame samenwerking alleen mogelijk is wanneer er draagvlak bestaat op strategisch, tactisch en uitvoerend niveau binnen organisaties. Zonder deze borging blijven samenwerkingen kwetsbaar en afhankelijk van individuen. Het samenwerkingsmodel *het achtje van samenwerken* van Common Eye (Kaats & Opheij, 2023) maakt deze randvoorwaarden concreet zichtbaar: pas wanneer samenwerking zowel horizontaal (tussen organisaties) als verticaal (tussen bestuur, beleid en uitvoering) is georganiseerd, ontstaat er daadwerkelijk ruimte om het gezamenlijke tussengebied te betreden en daarin te handelen (Movisie, 2025).



Sociaal-artistiek samenwerken ontstaat wanneer organisaties en professionals bewust kiezen om het tussengebied tussen sociaal en artistiek te betreden. Het vraagt motivatie, draagvlak en mandaat op strategisch, tactisch en uitvoerend niveau.



Sociaal-artistiek samenwerken als kernkwaliteit

Sociaal-artistiek samenwerken vormt een kernkwaliteit binnen DOS met cultuur, omdat het richting geeft aan hoe die samenwerking wordt vormgegeven en wat deze oplevert.

Sociaal-artistiek samenwerken richt zich op de gezamenlijke ontwikkeling van sociale en artistieke kwaliteit. De veranderkracht van deze aanpak ontstaat in een gelijkwaardig en complementair partnerschap, waarin sociale en artistieke kwaliteit even zwaar wegen en elkaar versterken. In samenhang dragen deze bij aan gezondheid, welzijn en een sterke sociale infrastructuur. De kracht ligt in de betekenis-gevende ontmoetingen waarin mensen samen creëren, reflecteren en richting geven aan verandering. Cultuur wordt hiermee gepositioneerd als een betekenisvolle drager en verbinder in maatschappelijke processen, in plaats van uitsluitend als instrument of als autonoom einddoel.



Door sociaal-artistiek samen te werken in betekenisvolle ontmoetingen ontstaat veranderkracht. Artistieke en sociale kwaliteit zijn gelijkwaardig en vullen elkaar aan. Cultuur functioneert hierbij als middel én doel.

Cruciaal binnen deze werkwijze is het centraal stellen van de betekenisvolle ontmoeting. In deze ontmoetingen ontstaat een gemeenschappelijke tussenruimte waar plaats is voor normativiteit, twijfel, onderzoek en verbeelding. Dit 'samen-zijn in het tussengebied' zet beweging in gang en stimuleert bewustzijn en leren vanuit wederzijdse betrokkenheid tussen inwoners, professionals, organisaties en overheden (Oosterling, 2014). De ontmoeting fungeert als tussenruimte waarin maatschappelijke opgaven, ideeën en mogelijke oplossingsrichtingen zichtbaar worden en zich gezamenlijk kunnen ontwikkelen. Zo kan vanuit deze ruimte veranderkracht vrijkomen voor mensen én voor hun omgeving en door actieve betrokkenheid van alle aanwezigen nieuwe verbindingen en betekenissen ontstaan die kunnen leiden tot nieuwe collectieve kennis (Muijen & Brohm, 2018).



Sociaal-artistiek samenwerken bevindt zich tussen instrumentele en intrinsieke benaderingen. Niet één domein of professional bepaalt, maar mensen bepalen samen. Sociale en artistieke kwaliteit grijpen in elkaar en versterken elkaar.



In onderstaand schema tonen we een denkbeeldige as waarop uiteenlopende vormen van DOS met cultuur kunnen worden geplaatst, afhankelijk van de mate waarin sociale of artistieke doelen richtinggevend zijn.

Deze weergave is niet bedoeld als classificatie, maar als reflectiekader. Het nodigt uit om te reflecteren op waar je aanpak op stuur (sociaal of artistiek) én hoe eigenaarschap en sturing zijn verdeeld (één partij, gedeeld of wisselend).

Deze weergave past bij de praktijk waarin kunst en cultuur op veel verschillende manieren worden ingezet voor maatschappelijke opgaven. Sociaal-artistiek samenwerken laat zich juist kenmerken door het actief onderzoeken en hanteren van dit spanningsveld tussen sociale en artistieke doelen, waarbij de positie kan variëren en meebewegen met context, intentie en fase van het proces.





Sociale kwaliteit als duidingskader én beleidsmatig meetpunt

Binnen sociaal-artistiek samenwerken speelt sociale kwaliteit een centrale rol. Sociale kwaliteit maakt zichtbaar wat deze sociaal-artistieke werkwijze voor mensen betekent en biedt tegelijkertijd een herkenbaar kader om maatschappelijke impact te duiden, te volgen en te agenderen in beleid. Zo kan het een taal bieden en een richting en voorwaarden voor het samenwerken in en aan de versterking van de sociale basis. (*Verbaren et al., 2019*).

De vier condities van sociale kwaliteit maken concreet wat sociaal-artistieke samenwerking oplevert in het dagelijks leven van mensen: versterking van eigen regie, verbondenheid met anderen, erkenning en ruimte om mee te doen. Daarmee geven zij taal aan resultaten die vaak moeilijk in klassieke beleidsindicatoren te vatten zijn, maar wel essentieel zijn voor brede welvaart en sociale basisvoorzieningen. Juist omdat de vier condities van sociale kwaliteit zowel normatief helder als praktisch herkenbaar zijn, vormen zij een waardevolle aanzet tot een meet- en toetsingskader voor beleid en financiers die gezamenlijk investeren in maatschappelijke waarde over domeinen heen.

Sociale kwaliteit wordt beschreven aan de hand van vier condities, die samenhangend inzicht geven in veranderkracht op mens- en gemeenschapsniveau:

Jezelf zijn

gaat over sociale empowerment en de onderliggende waarde **menselijke waardigheid**.

Erbij horen

gaat over sociale cohesie en de onderliggende waarde **solidariteit**.

Meedoen

gaat over sociaal-economische zekerheid en de onderliggende waarde **rechtvaardigheid**.

Ertoe doen

gaat over sociale inclusie en de onderliggende waarde **gelijkwaardigheid**.

(*Verbaren et al., 2024*)



Sociaal-artistieke kwaliteit

De onderstaande afbeelding maakt zichtbaar hoe sociaal-artistieke kwaliteit ontstaat waar sociale en artistieke kwaliteit elkaar ontmoeten. Vanuit de artistieke kwaliteit wordt gewerkt aan creativiteit (actief en receptief), identiteits- en emotionele ontwikkeling, reflectief en onderzoekend vermogen en het vermogen om samen te werken. Artistieke kwaliteit is geen eenduidig afgebakend begrip en wordt in verschillende contexten verschillend ingevuld. Voor de invulling van artistieke kwaliteit binnen de werkwijze van sociaal-artistiek samenwerken sluiten we aan bij de culturele competenties, die ontwikkeld zijn binnen cultuureducatie, om inzichtelijk te maken wat cultuur doet (*Cultuur Oost, 2009*). Ze dragen bij aan de brede maatschappelijke waarde van cultuur, mede doordat er met deze culturele competenties al veel kennis en ervaring is opgedaan in DOS tussen cultuur en onderwijs.

Vanuit de sociale kwaliteit wordt bijgedragen aan sociale cohesie, sociale inclusie, sociaal-economische zekerheid en sociale empowerment. In hun onderlinge samenhang vormen zij de basis voor sociaal-artistieke kwaliteit en de veranderkracht die daaruit voortkomt. In deze samenhang wordt zichtbaar hoe sociaal-artistiek samenwerken bijdraagt aan duurzame maatschappelijke verandering en hoe veranderkracht ontstaat op mens- en gemeenschapsniveau.



Sociaal-artistieke kwaliteit ontstaat waar sociale en artistieke kwaliteit elkaar ontmoeten en integreren. Deze kwaliteit genereert veranderkracht voor mens en omgeving.





Sociaal-artistiek samenwerken in zorgzame gemeenschappen

In zorgzame gemeenschappen krijgt deze sociaal-artistieke werkwijze bijvoorbeeld concreet vorm in ontmoetingsplekken waar mensen samen creëren, gedeeld eigenaarschap ontwikkelen en nieuwe verbindingen ontstaan tussen leefwereld, professionele praktijken en beleid.

Marcel Canoy, Pim Ketelaar en Nienke Oosting beschrijven in hun rapport *Kunst in zorg – wegen naar verankering (2026)* dat in deze context de focus verschuift van ‘zorgontvanger’ naar deelnemer of maker, er plekken ontstaan waar mensen elkaar in gelijkwaardigheid ontmoeten en het gevoel van eigenaarschap en verbondenheid met de omgeving groeit (*Canoy et al., 2026*). Deze praktijken vertonen duidelijke kenmerken van sociaal-artistiek samenwerken, zoals in deze handreiking wordt beschreven.

Ze beschrijven verder dat op dit soort plekken blijkt dat de opbrengsten van deze manier van werken verder kunnen toenemen. Analyses van kunst in zorg laten zien dat juist in deze samenhangende praktijkomgevingen maatschappelijke waarde groter kan worden en dat dit verband houdt met de manier waarop deze samenwerkingen zijn georganiseerd.

Zo wordt in specifieke casussen zichtbaar dat deze gezamenlijke waarde aanzienlijk kan oplopen: in een analyse van een zorgzame gemeenschap wordt een maatschappelijke opbrengst gevonden die oploopt tot meer dan zeven keer de investering (*Canoy et al., 2026*).

De vier condities van sociale kwaliteit kunnen deze maatschappelijke opbrengsten in deze context concreet en bruikbaar maken voor beleid en samenwerking. Zij bieden bestuurders, beleidsmakers en financiers een kader om opbrengsten te duiden, te volgen en te waarderen en ondersteunen daarmee onderbouwde keuzes voor investering, partnerschap en opschaling. Daarmee fungeren zij als een bril om te kijken naar mensen en hun omgeving: wat er nodig is en wat er verandert, en hoe de kwaliteit van leven van mensen samenhangt met de kwaliteit van hun sociale omgeving (*Verbaren, 2017*).



Waarom dit belangrijk is voor beleid

Sociaal-artistiek samenwerken maakt maatschappelijke waarde zichtbaar op een manier die zowel betekenisvol is voor mensen als hanteerbaar voor beleid. Door sociale kwaliteit als meetpunt te benutten, kunnen domeinoverstijgende samenwerkingen met cultuur beter worden onderbouwd, geëvalueerd en structureel verankerd binnen beleid gericht op sociale basis, preventie en brede welvaart.

Hoewel sociaal-artistiek samenwerken in deze handreiking primair wordt beschreven vanuit de samenwerking tussen het sociale en het culturele domein, beperkt deze werkwijze zich daar niet toe. De onderliggende principes lenen zich net zo goed voor samenwerking in de driehoek cultuur (waaronder ook erfgoed), sport en sociaal domein, of in verbinding met domeinen als wonen, natuur en milieu, toerisme, veiligheid en andere beleidsterreinen.

In al deze samenwerkingen worden kunst en cultuur gelijkwaardig en complementair gepositioneerd ten opzichte van andere domeinen. Betekenis en veranderkracht ontstaan in de tussenruimte waar verschillende perspectieven elkaar ontmoeten, elkaar versterken en gezamenlijk richting geven aan maatschappelijke verandering.

Sociaal-artistiek samenwerken, cultureel gemeenzamen en commons

De publicatie *Cultureel gemeenzamen. Wijkcultuurhuizen en inclusieve cultuurparticipatie in de stad Utrecht* beschrijft een werkwijze waarin kunst en cultuur functioneren als commons: gedeelde materiële en immateriële hulpbronnen die door deelnemers gezamenlijk worden beheerd, ontwikkeld en van betekenis voorzien. Deelnemers zijn daarbij niet alleen gebruikers, maar co-producenten en medebeheerders van het culturele gemeengoed.

Deze benadering vertoont duidelijke raakvlakken met sociaal-artistiek samenwerken zoals in deze handreiking wordt beschreven. Ook hier staan gedeeld eigenaarschap, wederkerigheid en collectieve betekenisgeving centraal. *Cultureel gemeenzamen* maakt daarbij zichtbaar dat ontmoeting en eigenaarschap onlosmakelijk verbonden zijn met dynamieken van inclusie en exclusie, dissensus en consensus, en dat dergelijke praktijken zich niet eenvoudig laten vangen in lineaire beleids- en organisatiemodellen, terwijl zij wel bijdragen aan duurzame maatschappelijke waarde en gemeenschapskracht (*Van der Maas et al., 2026*).

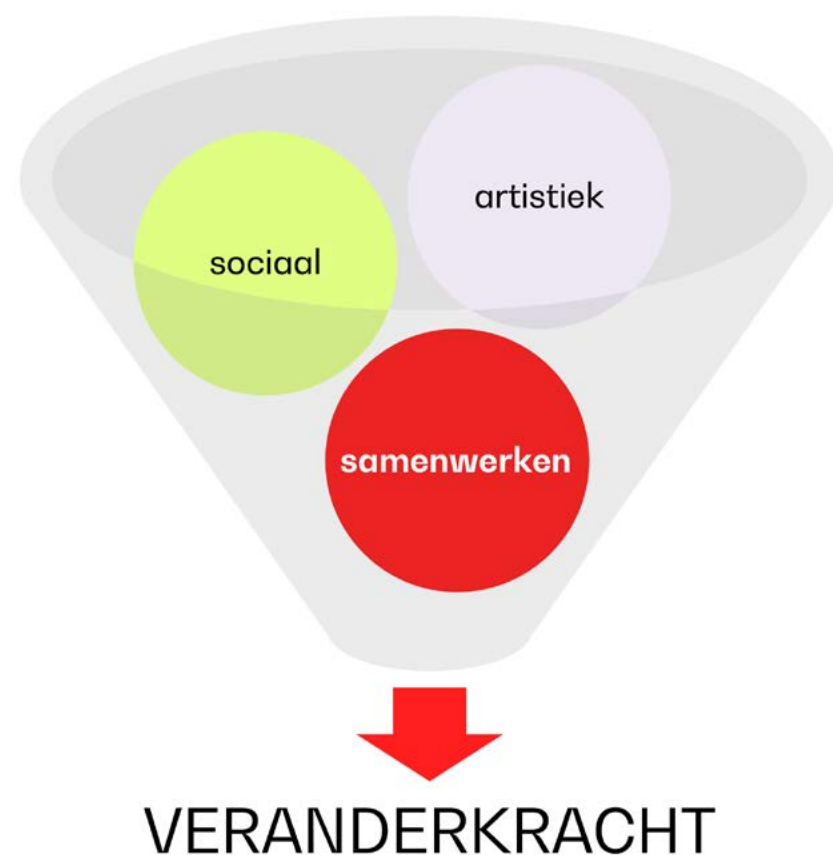
Een praktijk waarin deze verwantschap zichtbaar werd, is wijkcultuurhuis *Het Wilde Westen*. Deze praktijk was een van de sociaal-artistieke leerwerkpraktijken binnen een dynamisch en lerend expertise- en kennisnetwerk: het *Reisgezelschap Kunst & Maatschappelijke Inclusie*. Vanuit deze en andere praktijken kreeg sociaal-artistiek samenwerken steeds verder vorm, wat leidde tot het uitkristalliseren van een samenhangende visie en werkwijze.



Veranderkracht

Door het genereren van veranderkracht krijgt DOS met cultuur vorm en kan het worden verbonden aan sociaal-maatschappelijke opgaven. Hier maken we zichtbaar hoe deze veranderkracht ontstaat, zich ontwikkelt en wat daarvoor nodig is. Daarmee worden maatschappelijke opgaven niet direct opgelost, maar ontstaat de kracht die nodig is om verandering mogelijk te maken: bij mensen, in praktijken en binnen systemen.

We bouwen hierbij voort op het hoofdstuk *The transformative power of social-artistic co-creation: grassroots innovation through community engagement* (Figdor et al., 2026), waarin op basis van praktijkervaringen is uitgewerkt hoe sociaal-artistiek samenwerken leidt tot veranderkracht.



Veranderkracht omschrijven wij als de transformerende kracht die ontstaat uit sociaal-artistieke samenwerking. Deze kracht versterkt de vermogens van en tussen mensen, en daarmee de gezamenlijke kracht om verandering teweeg te brengen. Bovendien vergroot zij de veerkracht van de samenleving als geheel, zodat die mee kan bewegen met verandering. Veranderkracht kan worden gezien als de vertaling van bewustwording naar samenwerking, naar resultaten en impact in de praktijk en vervolgens naar beleid.

Het betekent dat betrokken mensen geen passieve subjecten meer zijn, maar actief vorm kunnen geven aan hun (gemarginaliseerde) ervaringen, voorstellen doen voor verbetering in de dagelijkse praktijk, toekomstverbeeldingen vormgeven en gezamenlijk maatschappelijke thema's agenderen op beleidsniveau (Monticelli, 2021).



Zes kernelementen van veranderkracht

In de praktijk ontwikkelt veranderkracht zich niet lineair, maar in een samenhangend proces. Wat begint bij mensen en hun ervaringen, kan zich ontwikkelen tot verandering in hoe gewerkt wordt en hoe dingen georganiseerd zijn. Die ontwikkeling begint bij **betekenisvolle ontmoetingen**, waarin mensen samenkomen rond wat er voor hen toe doet. Op plekken waar het speelt, en met de mensen die erbij betrokken zijn, ontstaat betrokkenheid en eigenaarschap. In het samen maken, delen en verbeelden krijgen ervaringen betekenis.

In deze ontmoetingen ontstaat een **gemeenschappelijke leertussenruimte**, waarin verschil er mag zijn en waarin ruimte is voor onderzoek en verbeelding. Mensen brengen hun eigen perspectieven en kennis in en in die uitwisseling ontstaan nieuwe inzichten en verbindingen die richting geven aan wat daarna kan gebeuren.

Wanneer deze ervaringen zichtbaar worden en in relatie komen tot hoe situaties structureel zijn georganiseerd, ontstaat een **politieke plek**: wat eerst impliciet of individueel was, wordt gedeeld en bespreekbaar en kan aanleiding geven tot verandering in de praktijk en in beleid.

Wat in dit proces ontstaat, krijgt vorm in concrete **verschijningsvormen**: artistieke uitingen, samenwerkingen, initiatieven, werkwijzen of veranderingen in hoe mensen zichzelf en hun rol zien. Deze vormen maken zichtbaar wat er verandert en zorgen ervoor dat inzichten niet verdwijnen, maar zich verder kunnen ontwikkelen. Veranderkracht ontstaat daarbij niet op één plek of moment, maar in samenhang: **alles heeft elkaar nodig**. Wat in de ene situatie ontstaat, krijgt betekenis in een andere context; mensen, rollen en domeinen grijpen in elkaar en versterken elkaar.

Dit geheel ontwikkelt zich als een **voortdurende beweging**. Inzichten leiden tot nieuwe praktijken, praktijken tot nieuwe samenwerking en samenwerking tot verdere ontwikkeling (in beleid). In die dynamiek kan veranderkracht zich blijven aanpassen en doorwerken op verschillende niveaus. Kenmerkend is dat deze beweging zich in twee richtingen ontwikkelt: vanuit ontmoeting en bewustwording naar gezamenlijk handelen in de praktijk en van daaruit naar organisaties en beleid, terwijl systemen en beleidskeuzes tegelijk weer terugwerken op wat in de praktijk mogelijk is (*Figdor et al., 2026*).

Whole-chain engagement als motor van veranderkracht

Om blijvende maatschappelijke verandering te realiseren, is het nodig dat veranderkracht wordt gedeeld, gedragen en verder ontwikkeld door een zo divers mogelijke keten van betrokkenen uit zowel de leefwereld als de systeemwereld. Deze vorm van samenwerking, aangeduid als *whole-chain engagement*, brengt mensen met uiteenlopende rollen, perspectieven en verantwoordelijkheden op gelijkwaardige wijze samen. Daardoor kan veranderkracht die ontstaat in de leefwereld doorwerken naar organisaties, beleid en systemen, en kunnen beleidskeuzes en systeemveranderingen zich ontwikkelen in samenhang met de praktijk. Zo wordt veranderkracht schaalbaar, duurzaam en collectief verankerd (*Figdor et al., 2026*).



Grenzen overbruggen

Van pionierende initiatieven naar gedeelde werkwijzen

Veranderkracht ontstaat vaak dankzij pioniers: mensen die vanuit intrinsieke motivatie nieuwe verbindingen aangaan en bestaande grenzen ter discussie stellen. In de beginfase van sociaal-artistieke samenwerking bewegen zij zich buiten gebaande paden en brengen zij ontmoeting, experiment en verbeelding op gang. Daarmee spelen pioniers een cruciale rol in het openen van nieuwe perspectieven en het initiëren van samenwerking. Juist omdat pioniers opereren buiten bestaande structuren, kunnen zij dit werk niet onbeperkt en niet alleen volhouden. Zonder erkenning en ondersteuning bestaat het risico dat zij geïsoleerd raken of vastlopen. Door hun rol expliciet te benoemen en te positioneren, ontstaat ruimte voor steun, continuïteit en overdracht. In dat geval kunnen pioniers uitgroeien tot ambassadeurs die met concrete voorbeelden bijdragen aan bewustwording bij een bredere groep betrokkenen.

Grenswerk en boundary spanning

In kennis en theorie over domeinoverstijgende samenwerking wordt deze pionierende en verbindende praktijk aangeduid als *boundary spanning*, en de professionals die hierin een sleutelrol vervullen als *boundary spanners*. Dit begrip is ontwikkeld binnen bestuurskundig en praktijkgericht onderzoek naar samenwerking rond complexe maatschappelijke vraagstukken.

Het onderzoek *Boundary spanners in actie* laat zien hoe professionals in de dagelijkse werkpraktijk omgaan met grenzen tussen domeinen, organisaties en werkwijzen. *Boundary spanning* wordt daarbij opgevat als een handelingsrepertoire dat zich al doende ontwikkelt, in wisselwerking met de context en betrokken partijen.

Binnen dit onderzoek worden vier samenhangende mechanismen onderscheiden die helpen bij het overbruggen van grenzen: het verbinden, vertalen en mobiliseren tussen domeinen; het gezamenlijk ontwikkelen van werkpraktijken waarin leren en handelen samenkomen; het werken met grensobjecten die samenwerking ondersteunen; en het ontwikkelen van een gezamenlijke taal en denkwijze (*boundary discourse*) (De Groot et al., 2023).

Deze mechanismen zijn herkenbaar binnen sociaal-artistiek samenwerken zoals in deze handreiking beschreven. In ontmoetingen en gezamenlijke praktijken worden mensen en perspectieven verbonden, verschillen overbrugd en randvoorwaarden gemobiliseerd. Tegelijkertijd ontstaan gedeelde werkvormen, grensobjecten en een gezamenlijke taal rond waarden en werkwijzen. Daarmee vormt de gedeelde visie en werkwijze, aangeduid als Veranderkracht van sociaal-artistiek samenwerken, samen met de rol van integrale verbinders die dit in de praktijk helpen vormgeven, een samenhangende en overdraagbare basis voor het overbruggen van grenzen.



Tussenruimten en communities als praktijkplek

Om pionierende initiatieven te laten uitgroeien tot een duurzame praktijk, is ruimte nodig die niet direct wordt bepaald door de structuren en logica's van afzonderlijke organisaties of domeinen. In dergelijke neutrale tussenruimten kan worden geëxperimenteerd, gereflecteerd en geleerd, zonder dat bestaande systemen het proces onmiddellijk begrenzen. Communities en gezamenlijke leer- en werkpraktijken vervullen deze rol doordat zij structurele plekken bieden waar mensen uit verschillende domeinen elkaar ontmoeten en gezamenlijk betekenis geven aan maatschappelijke opgaven.

Deze tussenruimten blijken in de praktijk effectief in het overbruggen van grenzen, maar vragen tegelijkertijd om voortdurende aandacht. Grenzen zijn namelijk dynamisch: wanneer een community of tussenruimte zich ontwikkelt tot een herkenbaar tussengebied of nieuwe werkwijze, ontstaat daarmee ook weer een nieuwe afbakening. Dit kan zich bijvoorbeeld uiten in het losraken van professionals van hun eigen organisatie. Grensoverbrugging is dan ook geen eenmalige stap, maar een doorlopend proces dat vraagt om blijvende verbinding met en inbedding binnen de betrokken organisaties en domeinen.

Vanuit dit perspectief is niet het startpunt van een initiatief doorslaggevend, maar de samenhang die ontstaat. Ongeacht het domein van waaruit een initiatief wordt gestart, hebben mensen uit de hele keten, vanuit zowel de leefwereld als de systeemwereld, elkaar nodig en beïnvloeden zij elkaar. In communities vervagen bestaande grenzen, ontstaat ruimte voor ontmoeting en komt samenwerking daadwerkelijk op gang. In dit proces is de betekenisvolle ontmoeting cruciaal: zij vormt de basis voor betrokkenheid in de hele keten en voor het ontstaan van een gezamenlijke ambitie waarin opgaven, ideeën en oplossingsrichtingen gezamenlijk worden ontwikkeld.



WELKE HULPMIDDELEN ZIJN ER?

Dit hoofdstuk biedt ondersteuning bij het realiseren van DOS met cultuur in beleid en praktijk. De hulpmiddelen zijn bedoeld om richting te geven, samenwerking te ondersteunen en verdieping mogelijk te maken.

Verandertips voor beleid en praktijk

De hiernaast genoemde eerste vijf tips zijn afkomstig uit het hoofdstuk *The transformative power of social-artistic co-creation: grassroots innovation through community engagement (Figdor et al., 2026)*. Zij zijn essentieel in het DOS met cultuur. Voor deze handreiking zijn daar nog twee andere belangrijke aanbevelingen aan toegevoegd.

1

Werk niet vóór of aan mensen, maar mét alle betrokkenen op basis van gelijkwaardigheid

Dit vormt de basis voor complementaire co-creatie, waarin je elkaar versterkt en gezamenlijk eigenaarschap creëert. Alles heeft elkaar nodig.

2

Investeer in en oogst uit betekenisvolle ontmoetingen

Maak ruimte voor het simpelweg elkaar ontmoeten. Dat betekent elkaar treffen in zowel informele settings als in situaties die ongemakkelijk kunnen zijn. Neem niet te snel genoegen met de woorden van de ander, maar vraag door naar wat iemand werkelijk bedoelt. Dit is essentieel om echt samen te komen.

3

Leer en ontdek vanuit de ruimte die ontstaat tussen alles en iedereen

Verken samen de gemeenschappelijke leer-tussenruimte. Pionieren vraagt om veel geduld: veel van wat je zaait, groeit niet of pas veel later. Maak ruimte voor bewustwording, zowel individueel als collectief.



4

**Markeer deze bewustwordingen en verhelderende
verschijningsvormen met boundary objects**

Zij bieden richting, binnen en buiten de community, aan de voortdurende beweging die in gang is gezet. Ze vormen een uitnodiging aan anderen om deze beweging te herkennen, aan te sluiten en verder te ontwikkelen.

5

**De voortdurende beweging van gezamenlijk onderzoek
ontstaat vanuit en ten behoeve van de samenleving**

Zij maakt, ook als politieke plek, zichtbaar welke veranderingen nodig zijn en moedigt aan om daarnaar te handelen. Houd daarbij de gezamenlijke bijdrage aan de samenleving voor ogen, in plaats van de belangen van individuen of organisaties.

6

**Geef ruimte aan ieders eigenheid en verschil, en werk
bewust complementair**

De waarde zit niet in elkaars rol overnemen, maar in het versterken van elkaar vanuit verschillende professionaliteit en talen. Ontmoeten is elkaar tegenkomen.

7

Durf te temporiseren

DOS vraagt tijd en ritmeverschillen; bewaak daarom tempo, draagvlak en continuïteit, zodat samenwerking kan verdiepen en duurzaam kan worden geborgd.



Inzichten uit sociaal-artistiek samenwerken

Tijdens het in de community gezamenlijk onderzoeken en ontwikkelen van de werkwijze van sociaal-artistiek samenwerken ontstonden een aantal belangrijke inzichten.

Gezamenlijke ambitie en complementariteit

De praktijk van sociaal-artistiek samenwerken illustreert dat samenwerking pas duurzaam wordt wanneer partners elkaar vinden in een gezamenlijke maatschappelijke ambitie, gevoed door ieders intrinsieke behoeften. Daarbij blijkt dat kwaliteit niet ontstaat door elkaars taal of expertise te kopiëren, maar door het benutten van verschil: sociale, artistieke en organisatorische professionaliteit blijven herkenbaar en versterken elkaar juist wanneer zij gelijkwaardig en complementair worden ingezet.

Schuren, tijd en kwaliteitsverbetering

Ervaringen maken duidelijk dat 'schuren' geen bijverschijnsel is maar een kwaliteitsmotor. Verschillende logica's, tempo's en verwachtingen veroorzaken frictie; het proces vraagt dan ook tijd, geduld en gezamenlijke inspanning om elkaar werkelijk te begrijpen. Waar die inspanning wordt volgehouden, ontstaat verdieping en kwaliteitsverbetering die in een sneller, lineair proces meestal niet bereikt wordt.

Meerstemmigheid, pioniers en lerende infrastructuur

Daarnaast blijkt het belang van actief georganiseerde meerstemmigheid: diversiteit in mensen, thema's en perspectieven uit leef- en systeemwereld verrijkt de samenwerking en vergroot de maatschappelijke relevantie. Tegelijkertijd tonen de ervaringen dat pionierende praktijken kwetsbaar blijven wanneer zij steeds projectmatig opnieuw moeten beginnen. Structurele ondersteuning, financiering en kennisdeling zijn nodig om te verduurzamen, impact te kunnen volgen en werkzame factoren te delen - bij voorkeur in een lerende community met een levend kennisdossier en een theorie-praktijkverbinding die zich in de tijd mag ontwikkelen.



Praktische hulpmiddelen (en hun mogelijke toepassing)

- Gelderse sociaal-artistieke samenwerkingen en praktijken
- Domeinoverstijgende beleidsvorming met de Leidraad sociaal-artistiek samenwerken
- Community Samenwerken met Cultuur
- Gelders Cultuurakkoord (agenderen)
- Publicatie De veranderkracht van sociaal-artistiek samenwerken (*inspiratie, ontstaan*)
- Documentaire De kracht van Arts in Health – wat samenwerken met cultuur oplevert
- Ontwikkelboom behorend bij Werken aan waarde in netwerken (*gezamenlijke ambitie*)
- Gesprekskaarten Waarde van welzijn (*benoemen waarden*)
- Effectenplein en Wijkwaardenkaart (*benoemen waarden en opbrengsten*)
- Post-hbo opleiding Samenlevingsopbouw Samenwerken aan Sociale Kwaliteit
- Hoofdstuk The transformative power of social-artistic co-creation: grassroots innovation through community engagement in: Community–University Engagement and Praxis
- Kennisclip Sociale Kwaliteit door Lisbeth Verharen
- Reflectiespel Samen Werken Samen Leren
- Onderzoeksrapport De kracht van samen – project rondom gemeenschapsontwikkeling



HOE VERDER

Deze handreiking begon met de ambitie om te laten zien hoe DOS met cultuur kan bijdragen aan het aanpakken van sociaal-maatschappelijke opgaven. Die ambitie is de afgelopen jaren alleen maar urgenter geworden.

Cultuur is onderdeel van de sociale basis, met betekenis voor gezondheid, welzijn, participatie en gemeenschapskracht. Dit vraagt om structurele aandacht en duurzame borging, over domeinen heen.

De ontwikkeling van de Community Sociaal & Artistiek Samenwerken Gelderland en de aansluiting bij de landelijke community Samenwerken met Cultuur laten zien dat deze beweging groeit, terwijl vorm en continuïteit zich nog blijven ontwikkelen. Die openheid en spanning zijn kenmerkend voor deze manier van samenwerken.

Over het hele land ontstaan initiatieven waarin cultuur, zorg, welzijn, onderwijs en beleid elkaar weten te vinden, ieder op een manier die past bij de (lokale) context. Dat is geen tekortkoming, maar juist de kracht: DOS met cultuur vraagt om maatwerk, leervermogen en een blijvende ontmoeting tussen leefwereld, praktijk en systeemwereld, binnen structuren die deze manier van werken ook ondersteunen.

Whole chain engagement is daarbij geen eindpunt, maar een voortdurend proces waarin mensen uit verschillende domeinen en posities samen veranderkracht creëren voor mens en omgeving, in reactie op complexe (lokale) maatschappelijke vraagstukken. Een community zoals Samenwerken met Cultuur biedt ruimte voor die ontmoeting, als plek om ervaringen te delen, samen te leren en sociaal-artistieke praktijken verder te brengen. Met deze handreiking nodigen we uit om die beweging voort te zetten: de eigen gemeenschap serieus te nemen, ruimte te maken voor samenwerking en te blijven onderzoeken en ondersteunen wat werkt in de praktijk.

Deze handreiking is mogelijk gemaakt door de inzet van velen. Wij blijven graag in gesprek, benieuwd naar ervaringen, vragen en vervolgstappen. Niet met kant-en-klare antwoorden, maar als partners in leren en uitwisseling, in een gezamenlijke zoektocht naar een samenleving waarin meer mensen mee kunnen doen, zich verbonden voelen en kunnen floreren.





BRONNEN

Alderliesten, H., Andries, M., Dorenbos, R., Hiemstra, A., Jansen-Lorkeers, L., Tuinstra, J., et al. (2022).

Werken aan bestaanszekerheid. Movisie.

<https://www.movisie.nl/publicatie/werken-aan-bestaanszekerheid>

Baele, K., Avezaat, S., Carasso, D., Jouwe, N., Mutsaers, W., Oliveira, J., et al. (2024).

Toegang tot cultuur: op weg naar een nieuw bestel in 2029.

Raad voor Cultuur.

<https://www.raadvoorcultuur.nl/toegang-tot-cultuur>

Berenschot (2023). In de schijnwerpers: culturele bijdragen aan maatschappelijke opgaven.

<https://www.berenschot.nl/media/hOphaa2k/in-de-schijnwerpers-culturele-bijdragen-aan-maatschappelijke-opgaven-tweede-kamer-berenschot-juni-2023.pdf>

Canoy, M., Ketelaar, P., & Oosting, N. (2026).

Kunst in zorg – wegen naar verankering. VitaValley, in opdracht van Arts in Health Nederland.

<https://www.artsinhealth.nl/nl/read/report-understanding-opportunities-within-existing-policy-and-regulations>

Cultuur Oost. (2009).

C-Zicht: Culturele competenties voor cultuureducatie. Cultuur Oost.

De Groot, G., Van Wijk, E., Herben, M., Ferguson, J. E., & Majoor, S. (2023).

Boundary spanners in actie: handelingsmogelijkheden voor professionals bij domeinoverstijgende grootstedelijke vraagstukken. Hogeschool van Amsterdam.

<https://openresearch.amsterdam/nl/page/107623/boundary-spanners-in-actie>

Figdor, R. (2023).

Community sociaal & artistiek samenwerken Gelderland. Cultuur Oost.

Figdor, R., Lankester, W., Schouwenburg, H., & Verharen, L. (2026).

The transformative power of social-artistic co-creation: grassroots innovation through community engagement (pp. 186–201). In K. May-Chahal, F. Mijland & S. Postema (Eds.), Community–University Engagement and Praxis: Knocking on the Door of the Ivory Tower. Policy Press.

<https://bristoluniversitypressdigital.com/edcollchap/book/9781447376743/ch012.xml>

Figdor, R., Peerenboom, L., Mensinga, X., Wicherink, B., Bleijerveld, B., Van den Bosch, N., et al. (Eds.). (2020).

De Veranderkracht van sociaal-artistiek samenwerken: onderweg naar een vaste visie en werkwijze.

<https://cultuuroost.nl/kennis-en-actueel/veranderkracht>

Fonds voor Cultuurparticipatie (2022-2024).

Samen Cultuurmaken

<https://cultuurparticipatie.nl/subsidie-aanvragen/59/samen-cultuurmaken-2022-2024>



Fonds voor Cultuurparticipatie (2025-2028).

Co-creatie – Samen werken aan cultuur.

<https://cultuurparticipatie.nl/subsidie-aanvragen/137/co-creatie-samenwerken-aan-cultuur-2025-2028>

Goossens, L., Neele, A., Poll, J. (2026).

Monitor gemeentelijk beleid voor cultuurbeoefening op school en in de vrije tijd 2026. LKCA.

<https://www.lkca.nl/publicatie/gemeentemonitor-2026/>

Kaats, E. & Opheij, W. (2023).

Leren samenwerken -Conditioes creëren voor kansrijke samenwerking (herziene editie). Boom.

Lankester, W. (2019).

Ontmoet, speel en vertel! Een studie naar het proces van dialogische betekenisgeving in sociaal- artistieke ontmoetingen (master thesis).

Codarts University of the Arts.

Mensinga, X. (2020).

Elkaar raken: sociaal en artistiek samenwerken in één speelveld.

In R. Figdor, L. Peerenboom, X. Mensinga, B. Wicherink, B. Bleijerveld & N. Van den Bosch (Eds.), De Veranderkracht van sociaal-artistiek samenwerken: onderweg naar een vaste visie en werkwijze. Cultuur Oost.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2025).

Bestuurlijke afspraken cultuurbeoefening 2025-2028. Staatscourant 2025, 1756.

<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2025-1756.pdf>

Monticelli, L. (2021).

‘On the necessity of prefigurative politics’. Thesis Eleven, 167(1), 99–118.

<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/07255136211056992>

Movisie (2023).

Wat is de sociale basis precies?

<https://www.movisie.nl/artikel/wat-sociale-basis-precies>

Movisie (2025).

Wat we weten over domeinoverstijgende samenwerking.

<https://www.movisie.nl/artikel/wat-we-weten-over-domeinoverstijgende-samenwerking>

Muijen, H. and Brohm, R. (2018).

‘Art dialogue methods: phronèsis and its potential for restoring an embodied moral authority in local communities’, British Journal of Guidance & Counselling, 46(3): 349– 64.

Oosterling, H. (2014).

Inter- esse: schets van een relationele filosofie, Boom.



Poll, J., Notten, N., De Klein, M., Faber, P., Herschoe, L., & Kommers, M. J. (2024).

Kunst als (ver)wondermiddel: over de inzet van actieve cultuurparticipatie voor Positieve Gezondheid in de eerstelijnszorg. LKCA & iPH.

<https://www.lkca.nl/wp-content/uploads/Kunst-als-verwondermiddel-DEF.pdf>

Van Campen, C. (2026).

Toekomstverkenning Zorg en Cultuur: kunst helpt zorginfarct voorkomen. ZonMw.

<https://www.zonmw.nl/nl/artikel/toekomstverkenning-zorg-en-cultuur-kunst-helpt-zorginfarct-voorkomen>
<https://www.zonmw.nl/sites/zonmw/files/2026-04/Toekomstverkenning-Zorg-en-Cultuur-230326.pdf>

Van Hout, F., Janssens, R., Van den Boomen, L. & De Valk, M. (2026).

Hoopvol pionieren voor een nieuw paradigma: hoe gemeenten cultuur verbinden aan zorg en welzijn. Vereniging van Nederlandse Gemeenten & LKCA.

<https://vng.nl/sites/default/files/2026-01/rapport-hoopvol-pionieren-voor-een-nieuw-paradigma.pdf>

Van der Maas, A. (2026).

Cultureel gemeenzamen – Werkwijze Wijkcultuurhuizen. Verkorte publicatie op basis van het proefschrift Cultureel gemeenzamen. Wijkcultuurhuizen en ‘inclusieve’ cultuurparticipatie in de stad Utrecht. Universiteit Antwerpen.

<https://www.bu.nl/onderzoek/publicaties/cultureel-gemeenzen-wijkcultuurhuizen-en-inclusieve-cultuurparticipatie-in-de-stad-utrecht>

Verharen, L. (2017).

Being there. Samen werken aan het versterken van Sociale Kwaliteit [Lectorale rede, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen].

HAN Campus Pers.

<https://www.han.nl/artikelen/2020/11/versterken-van-sociale-kwaliteit-being-there-lisbeth-verharen-def-versie-web.pdf>

Verharen, L., Heessels, M., Jansen, C., & Wolf, J. (2019).

Sociale kwaliteit voor een sterke sociale basis. Sociale Vraagstukken.

<https://www.socialevraagstukken.nl/wp-content/uploads/Sociale-Kwaliteit-in-de-Sociale-Basis-.pdf>

Verharen, L., Wolf, J., Algera, M., Holtrop, I., Moorman, N., Van Pelt, M., et al. (2024).

‘Waar staan we met sociale kwaliteit in het sociaal werk? Kansen voor de wetenschappelijke onderbouw en doorontwikkeling van het beroep’.

Journal of Social Intervention.

<https://journalsi.org/articles/10.54431/jsi.811>

ZonMw – Programma Kunst en Cultuur in de Langdurige Zorg en Ondersteuning.

Waaronder de deels verschenen en nog te verschijnen SROI-analyses uitgevoerd door VitaValley.

<https://www.zonmw.nl/nl/programma/kunst-en-cultuur-de-langdurige-zorg-en-ondersteuning/kunst-en-cultuur-de-zorg-waarde>

COLOFON

Auteurs

Rose Figdor

Wytske Lankester

Over de auteurs

De auteurs zijn de grondleggers van het sociaal-artistiek samenwerken. Samen met vele anderen hebben zij het initiatief van Wytske Lankester doorontwikkeld.

Rose Figdor is adviseur bij Cultuur Oost op het gebied van cultuurbeleid en domeinoverstijgend samenwerken met een adviesachtergrond in de cultuureducatie en -participatie. Ze ondersteunt de culturele sector in Gelderland en vertegenwoordigt deze in andere domeinen om integrale samenwerking te stimuleren. Vanuit die rol is ze lid van de programmacommissie van de Werkplaats Sociaal Domein Arnhem en Nijmegen.

Wytske Lankester is docent-onderzoeker bij de HAN Academie Mens en Maatschappij en verbonden aan de Werkplaats Sociaal Domein Arnhem en Nijmegen. Met een opleidingsachtergrond in zowel het sociaal werk als de kunsteducatie, heeft ze in de afgelopen jaren sociaal-artistieke onderwijsprogramma's ontwikkeld en uitgevoerd, onderzoek gedaan en geparticipeerd in sociaal-artistieke praktijkprojecten.

Eindredactie

Astrid London en Natalie Rosenberg

Vormgeving

Loep ontwerp

Luna Snelder (*figuur; verbinding culturele ambities en sociale basis*)

Rose Figdor (*overige figuren*)

Uitgever

Cultuur Oost

@ Cultuur Oost Arnhem, 2026

Cultuur Oost is de advies- en ondersteuningsorganisatie voor cultuur in Gelderland. Namens de provincie Gelderland werken we samen met lokale culturele instellingen en gemeenten, en met informeel georganiseerde netwerken, aan een sterke en vitale culturele sector.

